

PETRARKOS RECEPCIJA LIETUVOJE

Eugenija Ulčinaitė

Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros profesorė

Atsekti Petrarkos recepcijos formas Lietuvoje nėra lengva. Kai gyveno renesansiškojo humanizmo įkūnytojas ir žymiausias italų Renesanso poetas Frančeskas Petrarka (Francesco Petrarca, 1304–1374), Lietuvoje tebevyravo Viduramžiai, vyko karai su kryžiuočiais, totoriais, Maskvos valstybe, t. y. viešpatavo Marsas, o ne mūzos. Iš to laikotarpio neturime jokių poezijos ar platesne prasme grožinės literatūros kūrinių: rašomi metraščiai, dokumentai, plinta diplomatinė epistolika.

Su Petrarkos kūriniais galėjo susipažinti ir jų į Lietuvą parsivežti Italijos universitetuose, dažniausiai Paduvoje, Bolonijoje, Romoje, Sienoje, studijavę žmonės. Tokių XVI–XVII amžiuje buvo apie šimtą¹.

Sienos universitete 1540 metais abiejų tarsių (kanonų ir civilinės) tezes apgynė lietuvių raštijos pradininkas Abraomas Kulvietis². Paduvos universitete studijavo būsimasis Žemaičių vyskupas Jurgis Petkevičius-Petkūnas, kalvinizmo rėmėjas Jonas Abramavičius, būsimasis LDK kancleris Kazimieras Leonas Sapiega, Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius, Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, Lietuvos

didikų Chodkevičių, Radvilų, Kiškų, Pacų vaikai.

Galima manyti, kad grįždami į Lietuvą jie parsivežė nemažai knygų, tarp jų galėjo būti ir Petrarkos kūrinių. Deja, išlikusiuose Abraomo Kulviečio, Saliamono Rysinskio bibliotekų sąrašuose Petrarkos knygų nėra. Keletą jų pavyko aptikti Sapiegų bibliotekos sąrašuose³.

Pirmą realų paliudijimą, kad iš Italijos po studijų grįžę asmenys ne tik parsiveždavo italų humanistų knygų, bet ir dalydavosi jomis su kitais, randame Petro Roizijaus poezijoje. Ispanų kilmės Lietuvos humanistas, teisininkas ir poetas Petras Roizijus (Pedro Ruiz de Moros, Petrus Royzius, 1505–1571) buvo studijavęs Bolonijos, Paduvos, Venecijos, Florencijos, Romos universitetuose. Įgijęs teisininko profesiją, keletą metų dėstė teisę Krokuvos universitete, o 1551–1571 metais gyveno Vilniuje, dirbo karaliaus Žygimanto Augusto juriskonsultu, prisidėjo prie Antrojo Lietuvos Statuto leidimo (1566). Rašė eilėraščius, kuriuose neretai rėmėsi italų poetine tradicija ir italų literatūros pavyzdžiais.

Vienoje savo epigrame, pavadintoje *De varietate fortunae* („Apie likimo nepastovumą“) ir dedikuotoje Trakų vaivada Mikalojui Radvilai Rudajam (1512–1584) nurodytos kai kurios

¹ Žr.: Vaclovas Biržiška, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVII amžiais*, Chicago, 1987, 163–166.

² Dainora Pociūtė, „Abraomas Kulvietis Italijoje ir Lietuvoje“, in: *Darbai ir dienos*, 2005, t. 44, 3–32.

³ Sapiegos knygų katalogas, VUB RS F3-1116.

šios epigramos parašymo aplinkybės: epigrama parašyta kaip savotiškas lydraštis ar komentaras, siunčiant Mikalojui Radvilai Rudajam Frančesko Petrarkos knygą *De varietate fortunae* („Apie likimo nepastovumą“).

Iš tikrųjų čia minima Petrarkos knyga vadinosi truputį kitaip: *De remediis utriusque fortunae* („Apie vaistus nuo vienokio ar kitokio [t. y. gero ir blogo] likimo“). Epigrama skamba taip:

Prospera ne quamquam faciat fortuna superbum
Quod plerumque solet, immemoremque sui,
Neve adversa premat, sortem Franciscus

utramque

Codice non magno ferre Petrarcha dedit.
Dux igitur, Radivile, legas hunc saepius: omnis
Fortunae hoc lecto codice victor eris.

(Nesididžiuoki, jei tau laimingas likimas paskirtas,
(Žmonės linkę į tai). Neužsimiršk, kas esąs.

Jeigu nelaimės prislėgs, mokėk deramai jas
pakelti –

Taip šioj knygelėj mažoj moko Petrarka garsus.
Taigi skaityk ją dažnai, kunigaikšti Radvila, tuokart
Joks tau likimas nebus nei per sunkus,
nei baisus.)⁴

Taigi epigramoje glaustai išdėstomos pagrindinės Petrarkos veikalo mintys, jomis patariama vadovautis kunigaikščiui Radvilai, tuomet Trakų, vėliau Vilniaus vaivada ir vyriausiajam LDK kariuomenės vadui.

Ši Roizijaus epigrama atskleidžia dar vieną Lietuvos ir Italijos humanistų ryšių aspektą. Aki vaizdu, kad žmonės, studijavę Italijos universitetuose, ne tik įgydavo ten profesinių žinių, bet ir užmegzdavo asmeniškų kultūrinius kontaktus, susipažindavo su naujais Italijos literatūros

ir meno kūriniais, parsiveždavo italų autorių knygų ir taip skleidė Lietuvoje Renesanso bei humanizmo idėjas.

Ant XVI–XVII amžiaus knygų dažnai galima rasti rankraštinius įrašus: *sibi et suis comparavit* („Įsigijo sau ir saviesiems“). Taigi knyga suvokiama ne vien kaip humanistinio bendravimo forma: knygomis keičiamasi, apie jas diskutuojama, jos inspiruoja naujus kūrinius.

Svarbu pažymėti, jog ant daugelio šiuo metu Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomų Petrarkos knygų randame įrašus: *Bibliothecae Magnae* ir *Collegii Vilnensis Societatis Iesu*. Tai reiškia, kad Petrarkos knygų būta senojo Vilniaus universiteto bibliotekoje ir jomis galėjo naudotis tiek universiteto profesoriai, tiek studentai⁵.

Lenkų jėzuitas, keturių tomų Vilniaus universiteto istorijos autorius Liudvikas Piechnikas rašo, jog apie 1625 metus Vilniaus universitete susiformavo stiprus literatų būrelis, kuriam priklausė Motiejus Kazimieras Sarbievijus, Žygimantas Liauksminas, Jonas Ryvockis, Mikalojus Kmicicius ir kiti. Jų veikla buvo juntama ne tik Universitete, bet ir už jo ribų⁶.

Esama duomenų, jog Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius (1572–1630) savo rūmuose Verkiuose rengdavo savotiškus „literatūros vakarus“, kuriuose savo kūrybą skaitydavo tiek Universiteto literatai, tiek poetai pasauliečiai, tarp kurių neabejotinai žymiausias buvo Danielius Naborovskis (Daniel Naborowski, 1573–1640), Jonušo Radvilos (1579–1620) dvariškis, gydytojas, sekretorius, dvaro poetas. Naborovskis kurį laiką studijavo Padu-

⁴ *Dainos pasauliui, saulei ir sau (Cantus solo, soli et sibi)*. Lietuvos XVI–XVII a. poezijos antologija, Vilnius: Vaga, 1993, 274. Vertė E. Ulčinaitė. Žr. taip pat: Petri Royzii Maurei Alcanticensis *Carmina*, Pars II. Ed. Bronislavus Kruczkiewicz, Cracoviae: Typis Universitatis Jagellonicae, 1900, 101.

⁵ Žr.: Eugenija Ulčinaitė, „Europos humanistų knygų Lietuvoje (XVI–XVIII a.)“, in: *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis 1999*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2000, 41–57.

⁶ Ludwik Piechnik SJ, *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655* (Dzieje Akademii Wileńskiej, t. 2), Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1983, 80.

vos universitete, klausė Galileo Galilėjaus fizikos ir matematikos paskaitų, buvo susipažinęs su italų literatūra.

Būtent Daniellius Naborovskis išvertė į lenkų kalbą tris Petrarkos sonetus (83, 84, 85) ir, tikėtina, supažindino su savo vertimais Verkių literatūros vakarų dalyvius⁷. XIX amžiuje keletą Petrarkos sonetų į lenkų kalbą yra išvertęs Adomas Mickevičius (Adam Mickiewicz, 1798–1855).

1622–1625 metais Romoje teologiją studijavo būsimasis Vilniaus universiteto profesorius ir žymiausias lotynų kalba rašęs Baroko poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus (Mathias Casimirus Sarbievius, 1595–1640). Studijų metais Sarbievijus surinko daug medžiagos, susijusios su antikiniu Romos paveldu. Ją aprašė kūrinyje *Antiquitates Romanae* („Romos senybės“), kurių viena dalis *Dii gentium* („Pagonių dievai“) publikuota 1972-aisiais, o kita – *De Roma et Romanis* – liko rankraštyje. Kartu jis domėjosi ir naująja italų literatūra (ryškiausias pavyzdys – poeto Mario Bettini kūrybos imitacija kūrinyje *Silviludia* („Miškų žaidimai“))⁸.

Sąsajų su Petrarkos poezija Sarbievijaus kūryboje, deja, nėra aptikęs nė vienas tyrinėtojas, jų nenurodė ir pats Sarbievijus. Bet labai netikėtai nuorodą į Petrarkos raštus randame Sarbievijaus poetikos dalyje *De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus* („Apie tobulą poeziją, arba Vergilijus ir Homeras“). Aiškindamas tragedijos ir komedijos sąsajas su panegirika Sarbievijus sako, jog panegirika, t. y. pagyrimas, dažniausiai būna susijęs su žymių asmenų ar svarbių įvykių pašlovinimu, tačiau kartais tai gali būti ir šiaip negyvų daiktų ar gyvų būtybių išaukštini-

mas. Kaip pavyzdį jis nurodo Petrarkos „pagyrimą šuniui“ (*laudatio canis*), išsakytą laiške kardinolui Jonui de Kolumnai (*Hunc pertinere possunt laudes non tantum personarum, sed etiam rerum inanimatarum multoque magis animantium, cuius est illa laudatio canis maximo ingenio effusa a Francisko Petrarca*)⁹.

Sunku pasakyti, kas Lietuvos humanistams buvo svarbiau: itališkoji Petrarkos poezija ar lotynų kalba rašyti jo filosofiniai traktatai: *De remediis utriusque fortunae*, *De contemptu mundi* („Apie panieką pasauliui“), *De vera sapientia* („Apie tikrąją išmintį“), jo laišakai, dialogai, Vergilijų imituojanti poema „Afrika“, „Eklogos“.

XVI amžiaus LDK humanistas, reformatų evangelikų (kalvinistų) apologetas Andrius Volanas (apie 1530–1610) veikale *Libri quinque contra Skargae Jesuitae Vilnensis septem missae, sacrificiique eius columnas* („Penkios knygos prieš Vilniaus jėzuito Skargos septynis mišių ir jų aukos stulpus“, Vilnius, 1584) mini Petrarką, kalbėdamas apie katalikų kunigų sugedimą, atsidavimą prabangai, šventovių pavertimą landynėmis. Deja, nelengva pasakyti, kokį Petrarkos veikalą A. Volanas turėjo galvoje¹⁰.

XVII amžiaus Vilniaus universiteto profesorius Aronas Aleksandras Olizarovijus savo veikale *De politica hominum societate* („Apie politinę žmonių sąjungą“, Gdanskas, 1651) Petrarką mini, rašydamas apie šeiminingo ir vergo santykius bei aiškindamas „Keleriopa būna laisvė?“. Čia pateikta citata iš Petrarkos „Dialogų“ (*Dialogorum libri duo*. Venetiis, 1536. *Dialogus* 14):

⁷ Žr.: Daniel Naborowski, *Poezje*. Opracował Jan Dür-Durski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1991, 112–114.

⁸ Žr.: Eugenija Ulčinaitė, „Barokinė Sarbievijaus *Silviludijų* intriga“, in: *Metai*, 1998, Nr. 2, 114–123.

⁹ *Epist. III, 5: Ad eundem [Joannem de Columna cardinalem] laudes generosi canis ab eo sibi donati* (105 hegzametro eilutės), in: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *O poezji doskonatej czyli Wergiliusz i Homer (De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus)*, Wrocław: Ossolineum, 1954, 246 (492).

¹⁰ Andrius Volanas, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, 14–15.

„Nesisakyk esąs laisvas tada, kai supranti ne-
sąs sau šeimininkas, nors ir esi gimęs iš laisvų
tėvų, ir nei kovos lauke paimtas į nelaisvę, nei
parduotas. Egzistuoja neregimi sielų šeiminin-
kai, pačių žmonių kilmėje slypi pražūtis. Pats
gimimas yra pavaldus nuodėmei, ir už tokią ver-
giją sunkesnės negalima įsivaizduoti. Egzistuo-
ja slapti priešai ir slapti karai; yra geismai, nie-
kingiausieji iš visų ponai, mainikaujantys
vargšėmis sielomis, kurias – aiman! – parduo-
date už menką kainą, o jie supančioja jus nesu-
traukomais pančiais. Eikite dabar ir girkitės lais-
ve. Tačiau jūs, akliedži, nematote nieko, tik tai,
kas kūniška. Todėl tą, kuris pavaldus vienam
mirtingajam šeimininkui, vadinate vergu, o tą,
kuris engiamas tūkstančio nemirtingųjų tiro-
nų, laikote laisvu.“ Tinkamai [pasakyta] ir to-
liau: „Ištis laisvę padaro ne padėtis, o dory-
bė.“¹¹

1806 metais Vilniaus universitete buvo įves-
tas italų kalbos ir literatūros kursas. Profeso-
rius Aloyzas Kapelis (Capelli) tris paskaitas per
savaitę skyrė kalbos pratyboms, o vieną – litera-
tūros istorijai. Studentams jis skaitydavo ir ko-
mentuodavo Dantės „Dieviškąją komediją“, Pet-
rarkos lyriką, Liudviko Ariosto ir Torkvato Ta-
so poemą¹².

Neabejotina, jog su Petrarkos kūryba (bent
jau jo „Sonetais“) buvo susipažinę XIX–XX
amžiaus lietuvių poetai, inteligentai, kultūros
žmonės. Tai liudija kad ir ši žaisminga Henriko
Radausko aliuzija:

Danguj dega žvaigždė Venera.
„Meilė tartum mirtis stipri“.

¹¹ Aronas Aleksandras Olizarovijus, *Apie politinę
žmonių sąjungą (De politica hominum societate)*, Vil-
nius: Aidai, 2003, 303.

¹² Vytautas Kubilius, *Lietuvių literatūra ir pasaulinės
literatūros procesas*, Vilnius: Vaga, 1983, 191.

(Saliamonas, Petrarka, Bodleras),
O man – trisdešimt ketveri.¹³

Tačiau šiame straipsnyje nekėlėme sau už-
davinio aptarti Petrarkos sekimo, imitacijos, pa-
rafrazių lietuvių literatūroje atveju: tai galėtų būti
atskiro tyrinėjimo tema. Bandėme parodyti, kiek
Petrarka šiandien žinomas Lietuvos skaitytojui
iš vertimų ir jo kūrinų publikacijų. Padarėme
išvadą: žinomas labai mažai.

1957 metais rinkinyje „Iš renesanso po-
ezijos“ buvo įdėti keturi Petrarkos sonetai, versti
Aleksio Churgino, o „Filosofijos istorijos chresto-
matijoje“ išspausdintas dialogo „Apie paniek-
ką pasauliui“ fragmentas¹⁴.

Tomas Venclova 1978 metais rašė: „Neturi-
me išverstų į lietuvių kalbą nei dabartinės pro-
zos meistrų, nei daugelio geriausių pasaulio po-
etų; neturime (nei knygose, nei scenoje) įdo-
miausių pastarojo meto dramaturgų; neturime
literatūros kritikos veikalų, nukrypstančių nuo
dogmatiškiausio marksizmo. Smegenys ir jėgos
eikvojamos kam kitam. Lietuva nealsuoja pa-
saulio kultūros oru. Vienokios ar kitokios įta-
kos, pasiekiančios lietuvių rašytojus, yra labai
atsitiktinės, dažnai ateina ne per lietuvišką kny-
gą, o keistais ir aplinkiniais keliais.“¹⁵

Šie žodžiai pakankamai aktualūs dar ir
šiandien. Taigi 700-osios Frančesko Petrarkos
gimimo metinės galbūt paskatins aktyvesnius jo
kūrybos tyrinėjimus ir vertimus į lietuvių kalbą,
padės skleisti ir įtvirtinti šio žymaus Europos
humanisto kūrybą Lietuvos kultūroje.

¹³ Henrikas Radauskas, *Lyrika*, Vilnius: Vaga, 1980,
69.

¹⁴ *Filosofijos istorijos chrestomatija. Viduramžiai*,
Vilnius: Mintis, 1980, 516–531. Vertė B. Kazlauskas.

¹⁵ Tomas Venclova, *Vilties formos. Eseiistika ir publi-
cistika*, Vilnius: Vaga, 1991, 380.

RECEPTION OF PETRARCH'S WORKS IN LITHUANIA

Eugenija Ulčinaitė

Summary

The article addresses the problem of the Lithuanian reception of the works of the major poet of the Italian Renaissance Francesco Petrarca (1304–1374). Lithuanian humanists of the 16th and the 17th centuries, such as Petrus Roysius, Andreas Volanus as well as the poet Mathias Casimirus Sarbievius, are known to have been in possession of the works of Petrarch. There seems to be no doubt that Lithuanian poets and

intellectuals of the 19th and 20th centuries must have been familiar with Petrarch's works, at least with his famous Sonnets.

Nevertheless the article states that a wider circle of Lithuanian readers is only vaguely familiar with Petrarch's works as very few sonnets by Petrarch and only several fragments of his Latin works have been translated into Lithuanian.

Gauta 2006-02-10

Priimta publikuoti 2006-04-30

Autorės adresas:
Klasikinės filologijos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: klasik.fil@flf.vu.lt
Tel. 268 72 20